

İSKENDER AFRODİSİ

(ö. III. yüzyılın ilk yarısı)

Aristo yorumcusu, filozof.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Caria bölgesindeki (Batı Anadolu) Afrodisias kasabasında doğduğu sanılmaktadır. Bazı İslâm kaynaklarında, Afrodisi nisbesinden sonra Dimaşki şeklinde ikinci bir nisbeyle anılarak onun Şam'la da bir ilişkisinin bulunduğu dikkat çekilir (İbn Fâtik, s. 291; İbn Ebû Usaybia, s. 106). Latince'lerin Alexander Aphrodisiosus olarak tanıdıkları İskender II. yüzyılın ikinci yarısı ile III. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, dönemin önde gelen filozoflarından Herminus ve Aristocles'ten felsefe okumuştur. Roma imparatorlarından Septimus Severus ile oğlu Caracalla, İskender'i peripatetik felsefeyi okutmak üzere görevlendirmişlerdi. Ancak derslerini Atina'da mı İskenderiye'de mi yoksa Roma'da mı verdiği hususu tartışmalıdır. Mübeşşir b. Fâtik'in naklettiği bilgiye göre Galen Roma'ya gidince, peripatetisyen bir filozof olan Eudemos ve Atina'da peripatetik felsefeyi okutmakla görevlendirilen İskender onunla birlikte olurlar; bu toplantılara imparator Marcus Aurelius da katılır (*Muhtârü'l-hikem*, s. 291). Bu bilgi, onun 163'te Roma'ya gittiğine dair rivayeti teyit ettiği gibi Atina'da Aristo'nun kurmuş olduğu Lykeion'da (lise) 197-211 yılları arasında bu okulun başkanı olarak ders verdiği görüşünü de destekler mahiyettedir (Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-felsefe*, I, 153). Gerek Helenistik dönemde gerekse Ortaçağ İslâm ve hristiyan felsefesi literatüründe İskender'den daima "yorumcu" (şârih-commentateur) olarak söz edilmiştir. Çünkü Aristo külliyyatının tamamına yakınına şerh yazmış, sonraki dönemlerde bu şerhlerin önemli bir kısmı Arapça ve Latince'ye çevrilmiştir. Daha sonraki Yeni Eflâtuncu şârihlerin aksine İskender, Aristo felsefesini özüne uygun bir şekilde yorumladığı için bu konuda büyük otorite olarak ün yapmıştır. İslâm Meşşâileri de Aristo'nun bazı eserlerini bu şerhlerle birlikte okuma imkânına sahip olduklarından onun bu filozoflar üzerindeki etkisinden söz edilmektedir. İskender özellikle, insan aklının somuttan soyuta doğru ilerlerken nasıl soyutlama yapıp bilgi ürettiğini ve onun fal akılla olan ilişkisini konu alan *Risâle fi'l-'aql* ve Aristo'nun *Metafizika* adlı eserinin on ikinci bölümüne (Lamda) yazdığı şerhiyle İslâm filozoflarının ilgisini

çekmiştir. Meselâ İbn Rüşd'ün, Grek filozofunun sözü edilen eserine yazdığı *Tefsîru Mâ ba'de't-ṭabî'a* adlı eserinde İskender'e elli iki defa atıfta bulunduğu dikkate alınır İslâm filozoflarının bu şârihe ne kadar çok değer verdikleri daha iyi anlaşılır. İslâm kaynakları daha ziyade İskender'in ünlü hekim Câlnûs'la (Galen) çağdaş olduğuna ve aralarında düşmanlığa yol açan tartışmalar geçtiğine, bu tartışmalarda Câlnûs büyük bir direnç gösterdiği için İskender'in ona "katır kafalı" lakabını verdiği-ne dikkat çekerler (İbnü'n-Nedîm, s. 353-354; İbnü'l-Kıftî, s. 54; İbn Ebû Usaybia, s. 106).

İskender Afrodisi, dirâyetli bir şârih olduğu kadar aynı zamanda kendine has fikirleri bulunan bir filozoftur. Meselâ Aristo'nun, aklı aktif ve pasif olmak üzere ikili tasnifine mukabil heyûlânî, müstefâd ve faal akıl şeklinde üçlü bir tasnif yapar ve faal aklın ilk sebep olduğunu söyler. Ayrıca Aristo zamanı hareketin ölçüsü sayarken İskender sükûnun da zamanın ölçüsü olabileceğini belirtir. Öte yandan insanın mutlak anlamda irade ve seçme özgürlüğüne sahip olduğunu, aksi takdirde insan olmanın hiçbir anlam ifade etmeyeceğini savunur. Ölümünden sonra insan nefsinin ne olacağı meselesi Aristo felsefesinde pek açık olmadığı halde İskender bedenle birlikte nefsin de öleceğini iddia eder.

Eserleri. İskender Afrodisi'nin eserlerinin tamamı günümüze kadar gelmediğinden bunların sayısı hakkında kesin bir şey söylemek zordur. İbn Ebû Usaybia kırk dokuz eserin ismini zikretmekte, bunlardan dokuzunun şerh, kırkının telif çalışması olduğunu belirtmektedir (*Uyûnü'l-enbâ*, s. 106-107). Abdurrahman Bedevî önce, Grekçe asılları kaybolup Arapçalar'ı günümüze intikal eden dokuz eseri *Aristo 'inde'l-'Arab*'da yayımlamış (s. 278-308), bunları, *La transmission de la philosophie grecque au monde 'arabe* başlığıyla Fransızca'ya çevirdiği eser içinde de neşretmiştir (Paris 1968, s. 121-165). Daha sonra bulunduğu on eserle birlikte hepsini *Şürûḥ 'alâ Aristo mefkûde fi'l-Yûnâniyye ve resâ'il uhrâ* adlı kitabında tekrar yayımlamıştır (s. 19-82). Bazısı bir veya birkaç sayfayı geçmeyen bu eserlerin, İskender'in yazdığı şerhlerde yer alan önemli meselelerin sonradan makale veya risâle haline getirilmesinden ibaret olduğu sanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 353-354; İbn Fâtik, *Muhtârü'l-hikem ve meḥâsinü'l-kelim* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Beyrut 1980, s. 291; İbnü'l-Kıftî, *İḥbârü'l-'ulemâ* (Lippert), s. 54-55; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 106-107; P. Moraux, *Alexandre d'Aphrodise*, Paris 1942; Abdurrahman Bedevî, *Aristo 'inde'l-'Arab*, Kahire 1947, s. 278-308; a.mlf., *Şürûḥ 'alâ Aristo*, Beyrut 1971, s. 19-82; a.mlf., *Mevsû'atü'l-felsefe*, Beyrut 1984, I, 153-154; David Santillana, *Mezâhibü'l-Yûnâniyyeti'l-felsefiyye fi'l-'âlemi'l-İslâmî* (trc. M. Celâl Şeref), Beyrut 1981, s. 218-220; Frederic M. Schroeder – Robert B. Todd, *Two Greek Aristotelian Commentators of the Intellect*, Toronto 1990; G. Strohmaier, "al-İskandar al-Afrûdisi", *EI²* (İng.), IV, 129-130; Şerefeddin Horâsânî, "İskender-i Efrûdisi", *DMB*, VIII, 354-359.



MAHMUT KAYA

İSKENDER BEGÜM

(1818-1868)

Bopal nevbâbı
(1844-1868).

Babası, Orta Hindistan'da Bopal (Fetiğarh) şehrinin kurucusu Afgan asıllı Dost Muhammed Han'ın ailesine mensup Nezir Muhammed Han'dır. Aynı aileden Nevvâb Gavs Muhammed'in kızı Kudsiyye Begüm'le evlenen Nezir Muhammed babasının ölümü üzerine Bopal'ın idaresini eline aldı (1816). Nezir Muhammed'in 1820'de vefatıyla Bopal'ın yönetimi İskender Begüm'e niyâbeten annesi Kudsiyye Begüm'e verildi. İskender Begüm 1835'te kuzeni Cihangir Muhammed'le evlendi. Annesinin nâiblikten çekilmek istememesi yüzünden Bopal'de iç karışıklıklar meydana geldi. Cihangir Muhammed, Kudsiyye Begüm'e karşı başlattığı mücadeleye önce yenilgiye uğradıysa da daha sonra İngilizler'in yardımıyla Bopal nevbâblığını ele geçirdi (1837). İskender Begüm, 9 Aralık 1844'te kocası Cihangir'in ölümü üzerine idareyi ele aldı. Yirmi dört yıllık saltanatı sırasında Bopal'de reformlar yapmaya çalıştı. Aldığı malî tedbirlerle büyük yekün tutan borçları ödedi. Halkın, köylünün ve toprak sahiplerinin tepkisine yol açtığı ve suistimal konusu olduğu için vergilerin mültezimler tarafından tahsil edilmesi uygulamasını kaldırdı ve mültezimlik müessesesini lağvetti. Toprak sahipleriyle anlaşarak vergiyi kendisi toplattı. Ticaret ve el sanatlarındaki tekeli kaldırdığı gibi ilk defa Bopal'de resmî basının faaliyetine geçmesini sağladı. Hukuk ve ziraat alanında da bazı düzenlemeler yaptı. Halk arasında dolaşarak şikâyetleri dinledi. Hint-İslâm kıyafetini İngiliz giyim